

СУДОВІ РІШЕННЯ, ПОСТАНОВЛЕНІ ВНАСЛІДОК ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ У ЗВ'ЯЗКУ З НОВОВІЯВЛЕНИМИ ТА ВИКЛЮЧНИМИ ОБСТАВИНАМИ: ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАВЧИХ ПРОЦЕДУР

JUDGMENTS DECIDED BY THE COURT AS A RESULT OF REVIEW OF JUDGMENTS IN CONNECTION WITH NEWLY DISCOVERED AND EXCEPTIONAL CIRCUMSTANCES: FEATURES OF EXECUTIVE PROCEDURES

Сібільов Д.М., к.ю.н.,
доцент кафедри цивільного процесу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена актуальним питанням особливостей виконавчих процедур, що стосуються виконавчих проваджень в разі застосування такого процесуального інституту, як поворот виконання рішення судових рішень. Аналізується поняття нововиявлених та виключних обставин, їхнє місце в системі перегляду судових рішень, системний зв'язок між цими поняттями й інститутом повороту виконання судових рішень у контексті реалізації права на справедливий суд. Звертається увага на окремі недоліки та прогалини чинного законодавства, що регулює інститут повороту виконання судових рішень.

Нововиявлені та виключні обставини розглядаються як процесуальний механізм усунення судових помилок у контексті встановлених законодавством процедур перегляду судових рішень. Звертається увага на те, що перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими та виключними обставинами не належить до конституційних засад судочинства, зокрема й цивільного судочинства, а регулюється на рівні галузевого законодавства.

Особливості відповідних виконавчих процедур розглядаються крізь аналіз чинного законодавства з урахуванням динаміки його розвитку. Звертається увага на рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2011 р. у справі № 1–25/2011, де Конституційним Судом були викладені свої, досить широкі погляди на інститут повороту виконання судових рішень, які не завжди беруться до уваги судами під час правозастосовної практики. Незважаючи на зміни в чинному законодавстві, висновки Конституційного Суду України досі зберігають свою актуальність.

Детальному аналізу піддані як нововиявлені, так і виключні обставини, що спричиняють перегляд судових рішень.

Звертається увага на інститут добросовісного набувача, встановлений чинним цивільним законодавством. Цей інститут вносить деякі корективи у процесуальні аспекти, пов'язані з поворотом виконання судових рішень, створює ситуації, коли повний поворот виконання судових рішень виявляється неможливим.

Інститут повороту виконання судових рішень в разі їх перегляду у зв'язку з нововиявленими та виключними обставинами загалом розглядається як ефективний інститут у системі цивільного процесуального права, який водночас потребує певної законодавчої корекції.

Ключові слова: нововиявлені обставини, виключні обставини, поворот виконання, виконавче провадження.

The article is devoted to topical issues of the peculiarities of enforcement procedures relating to enforcement proceedings in the case of the application of such a procedural institution as the reversal of court decisions. The notion of newly discovered and exceptional circumstances, their place in the system of review of court decisions, the systemic connection between these concepts and the institution of reversal of execution of court decisions in the context of realization of the right to a fair trial are analyzed. Attention is drawn to certain shortcomings and gaps in the current legislation governing the institution of reversal of the execution of court decisions.

Newly discovered and exceptional circumstances are considered as a procedural mechanism for eliminating judicial errors in the context of statutory review procedures. Attention is drawn to the fact that the review of court decisions in connection with newly discovered and exceptional circumstances does not belong to the constitutional principles of justice, including civil proceedings, and is regulated at the level of sectoral legislation.

Peculiarities of the relevant executive procedures are considered through the analysis of the current legislation taking into account the dynamics of its development. Attention is drawn to the decision of the Constitutional Court of Ukraine of 02.11.2011 in case № 1–25/2011, where the court set out its rather broad views on the institution of reversal of execution of court decisions, which are not always taken into account by courts during law enforcement practice. Despite changes in the current legislation, the conclusions of the Constitutional Court of Ukraine still remain relevant.

Both newly discovered and exceptional circumstances are subject to detailed analysis, which entails review of court decisions.

Attention is drawn to the institution of a bona fide purchaser established by the current civil legislation. This institute makes certain adjustments in the procedural aspects connected with turn of execution of court decisions, creating situations when full turn of execution of court decisions appears impossible.

The institution of reversal of execution of court decisions in case of their revision in connection with newly discovered and exceptional circumstances is generally considered as an effective institution in the system of civil procedural law, which at the same time requires a certain legislative correction.

Key words: newly discovered circumstances, exceptional circumstances, reversal of execution, enforcement proceedings.

Перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими та виключними обставинами є самостійним видом їх перегляду, що суттєво відрізняється від перегляду судових рішень в апеляційному та касаційному порядку.

Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку належить до конституційних засад судочинства, зокрема й цивільного судочинства. У ст. 129 Конституції України зазначено серед цих засад забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – касаційне оскарження судового рішення до Верховного Суду [1]. Тобто ці види перегляду судових рішень передусім встановлені Конституцією

України, а потім більш детально регулюються на рівні галузевого законодавства.

На відміну від цих видів перегляду судових рішень, перегляд судових рішень за нововиявленими або виключними обставинами встановлений лише на рівні галузевого законодавства і відповідні норми містяться в Цивільному процесуальному кодексі (далі – ЦПК) України.

Підстави для перегляду судових рішень у зв'язку з нововиявленими або виключними обставинами містяться у ст. 423 ЦПК України. У цій статті зазначено, що рішення, постанова або ухвала суду, якими закінчено розгляд справи, що набрали чинності можуть бути переглянуті за нововиявленими або виключними обста-

винами. Можливість перегляду у зв'язку з нововиявленими обставинами деяких судових наказів зазначається й у ст. 170 ЦПК України.

Підстави для перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами такі:

1) істотні для справи обставини, що не були встановлені судом та не були і не могли бути відомі особі, яка звертається із заявою, на час розгляду справи;

2) встановлений вироком або ухвалою про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності, що набрали чинності, факт надання завідомо неправильного висновку експерта, завідомо неправдивих показань свідка, завідомо неправильного перекладу, фальшивості письмових, речових чи електронних доказів, що призвели до ухвалення незаконного рішення в даній справі;

3) скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення судового рішення, що підлягає перегляду [2].

Як слушно зазначає Н.Ю. Сакара, діяльність суду під час перегляду рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами спрямована на виправлення судової помилки [3, с. 147].

Можна погодитись із думкою І.О. Ізарової, яка зазначає, що нововиявлені обставини можна поділити на дві великі групи за критерієм визначеності в законі: до першої групи відносять обставини, що визначені в судовому рішенні, зокрема і скасування судового рішення, яке підтверджує або спростовує юридичні факти, що мають істотне значення для вирішення справи; до другої – обставини, які можуть бути визнані нововиявленими за вимогою заявника [4, с. 59].

Підстави для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами такі:

– встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їхнього окремого положення, застосованого (не застосованого) судом під час вирішення справи, якщо рішення суду ще не виконане;

– встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань під час вирішення даної справи судом;

– встановлення вироком суду, що набрав чинності, вини судді у вчиненні кримінального правопорушення, унаслідок якого було ухвалено судові рішення.

Зі змісту цієї норми можна зробити декілька висновків:

1. У зв'язку з нововиявленими та виключними обставинами можуть бути переглянуті будь-які рішення суду та постанови суду, і лише деякі ухвали, ухвали, якими закінчено розгляд справи. До таких ухвал суду першої інстанції, згідно зі ст. ст. 255 та 257 ЦПК, належать ухвали про закриття провадження у справі та залишення позову без розгляду. За формальними ознаками підпадають до таких і ухвали суду, якими закінчено розгляд справи під час реалізації судом своїх повноважень у рамках контрольних та допоміжних функцій у виконавчому провадженні, оскарженні рішень третейських судів, оспорюванні рішень міжнародних комерційних арбітражів, визнанні та виконанні рішень іноземних судів, наданні дозволу на примусове виконання рішень третейських судів.

2. Рішення, постанови й ухвали повинні набрати чинності. Це також важлива умова для їх перегляду у зв'язку з нововиявленими або виключними обставинами. Із цього логічно випливає, якщо нововиявлені або виключні обставини виникли після проголошення рішення і до набрання ним законної сили, вони можуть розглядатись як підстави для перегляду відповідних рішень і ухвал в апеляційному порядку.

Той факт, що перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими та виключними обставинами передбачає перегляд рішень, які вже набрали чинності, невід'ємно пору-

шує питання щодо виконавчих процедур, якщо рішення, що було переглянуте, уже виконане або виконується.

Згідно із ч. 3 ст. 444 ЦПК України, суд вирішує питання про поворот виконання, якщо за результатами перегляду судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами він:

1) закриває провадження у справі;

2) залишає позов без розгляду;

3) відмовляє в позові повністю;

4) задовольняє позовні вимоги в меншому розмірі.

Водночас судом застосовуються правила, передбачені ст. 445 ЦПК України, згідно з якими в разі скасування за нововиявленими чи виключними обставинами рішень у справах про компенсування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, поворот виконання допускається, якщо скасоване рішення ґрунтувалося на повідомлених позивачем неправдивих відомостях або поданих ним підроблених документах.

У справах про стягнення аліментів, а також у справах про стягнення заробітної плати чи інших виплат, що впливають із трудових правовідносин, поворот виконання не допускається незалежно від того, у якому порядку ухвалено рішення, за винятком випадків, коли рішення ґрунтувалося на підроблених документах або на завідомо неправдивих відомостях позивача.

Водночас зміст ст. 445 ЦПК України не враховує той нюанс, що відповідно до п. п. 4 та 5 ч. 1 ст. 161 ЦПК України в порядку наказного провадження можуть видаватися судові накази, якщо заявлено вимогу про стягнення аліментів у розмірі на одну дитину – однієї чверті, на двох дітей – однієї третини, на трьох і більше дітей – половини заробітку / доходу платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину, якщо ця вимога не пов'язана з установленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб; заявлено вимогу про стягнення аліментів на дитину у твердій грошовій сумі в розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, якщо ця вимога не пов'язана з установленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб. Ці накази можуть переглядатись за нововиявленими обставинами згідно із ч. 8 ст. 170 ЦПК України. Але в наказному провадженні немає позивачів, про яких ідеться у ст. 445 ЦПК України, там є заявники (стягувачі).

Ця ситуація вимагає виправлення на законодавчому рівні.

Застосування інституту повороту виконання передбачає те, що колишній стягувач стає боржником, а боржник – стягувачем.

Сам порядок виконання виконавчих документів про поворот виконання має загальний характер, передбачений Законом України «Про виконавче провадження», але існують водночас деякі нюанси правового характеру, які суттєво можуть вплинути на результат виконання.

Конституційний Суд України у своєму рішенні від 2 листопада 2011 р. у справі № 1–25/2011 зазначив, що поворот виконання рішення – це цивільна процесуальна гарантія захисту майнових прав особи, яка полягає в поверненні сторін виконавчого провадження в попереднє становище через скасування правової підстави для виконання рішення та повернення стягувачем відповідачу (боржнику) усього одержаного за скасованим (зміненим) рішенням. Інститут повороту виконання рішення спрямований на поновлення прав особи, порушених виконанням скасованого (зміненого) рішення, та є способом захисту цих прав у разі отримання стягувачем за виконанням та в подальшому скасованим (зміненим) судовим рішенням неналежного, безпідставно стягненого майна (або виконаних дій), оскільки правова підстава для набуття майна (виконання дій) відпала. Як наголошено

в рішенні Конституційного Суду України від 30 січня 2003 р. № 3-рп/2003 (v003p710-03), «правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості і забезпечує ефективне поновлення у правах» (абз. 10 п. 9 мотивувальної частини) (v003p710-03) [5].

Суттєвою проблемою, яка може виникнути під час такого роду виконавчих процедур є те, що майно колишнього боржника, на яке було накладене стягнення, могло бути реалізоване на торгах на оплатній основі, унаслідок чого виникає фігура покупця такого майна, що розглядається законодавством як добросовісний набувач.

Згідно із ч. 2 ст. 388 Цивільного кодексу України, майно не може бути витребувано від добросовісного набувача, якщо воно було продане в порядку, встановленому для виконання судових рішень [6].

Отже, добросовісний набувач має майновий імунітет.

У такій ситуації колишній боржник може вимагати від колишнього стягувача лише грошовий еквівалент цього майна, отриманий останнім унаслідок реалізації виконавчих процедур і продажу майна на торгах.

Поворот виконання не може розглядатись як інструментарій, що може бути застосований лише у справах майнового характеру. У цьому контексті варто погодитися з думкою Г.Л. Крушельницької, яка зазначає, що такий підхід не можна вважати правильним, оскільки він необґрунтовано звужує ефективність та сферу застосування повороту виконання судового рішення як способу захисту порушених прав боржника (відповідача), що суперечить ст. 13 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, де передбачено, що кожен, чий права і свободи, викладені в цій Конвенції, порушуються, має право на ефективний засіб правового захисту у відповідному національному органі [7, с. 51].

Особливу увагу викликає п. 1 ч. 3 ст. 423 ЦПК України, де зазначено, що підставами для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами є: встановлена Кон-

ституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їхнього окремого положення, застосованого (не застосованого) судом під час вирішення справи, якщо рішення суду ще не виконане.

Уважаємо неправильним такий підхід, бо тут ідеться лише про такі судові рішення, які передбачають примусове виконання, і це не стосується рішень, що ґрунтуються на позовах про визнання та перетворення. У цьому контексті варто погодитися з думкою, яка висловлена Т.А. Цувіною про те, що п. 1 ч. 3 ст. 423 ЦПК України жодним чином не вказує на те, що перегляд справи за виключними обставинами з підстави, передбаченої відповідною нормою, можливий виключно у справах за позовами про присудження. У цьому контексті варто звернути увагу на телеологічне тлумачення відповідної норми. Вбачається, що її мета полягає в забезпеченні особі ефективного захисту її прав та свобод у разі визнання закону, що був застосований в її справі, неконституційним. У цьому разі до уваги має бути взятий принцип правової визначеності, зокрема такий його аспект, як правило *res judicata* [8, с. 139].

Згідно із ч. 8 ст. 444 ЦПК України, під час вирішення питання про поворот виконання судового рішення суд може вжити заходів щодо забезпечення позову. Закон не визначає деталі цього забезпечення, не конкретизує, які саме заходи забезпечення позову можуть бути застосовані. Навряд чи всі заходи забезпечення позову, передбачені ст. 150 ЦПК України, можуть бути застосовані в таких ситуаціях, але в будь-якому разі це питання суддівського розсуду.

Отже, інститут повороту виконання судових рішень у зв'язку з їх переглядом за нововиявленими та виключними обставинами повинен розглядатись як важлива процесуальна гарантія поновлення порушених прав сторони в цивільних справах, але чинне законодавство деякою мірою потребує корекції і більш ефективного регулювання окремих аспектів цього інституту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № № 40-42. Ст. 492.
3. Сакара Н.Ю. Провадження у зв'язку із нововиявленими обставинами та принцип правової визначеності. *Університетські наукові записки*. 2013. № 4 (48). С. 143-149.
4. Ізарова І.О. Поняття та ознаки нововиявлених обставин у цивільному процесі. *Вісник Академії адвокатури*. 2011. Ч. 3 (22). С. 57-61.
5. *Вісник Конституційного Суду України*. 2012. № 1. С. 12.
6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
7. Крушельницька Г.Л. Проблеми застосування інституту повороту виконання судового рішення в цивільних справах. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 49-54.
8. Цувіна Т.А. Інститут конституційної скарги та перегляд судових рішень за виключними обставинами в контексті принципу верховенства права. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 3 (28). Т. 1. С. 136-141.